EL POU de la gallina
Revista manresana d'informació i opinió

Temes del Pou | Jana Fontdevila i Ramon Fontdevila | Actualitzat el 27/11/2016 a les 08:15

Manresa acomiada els seus vells rètols

TEMA DEL MES. Les antigues tipografies manuals a la via pÃºblica parlen d'una ciutat definitivament transformada. Si feu un tomb per Manresa descobrireu que d'una manera silenciosa els antics rÃ¨tols artesanals estan desapareixent. Lletres pintades sobre fusta, planxa metÃ lÂ·lica o directament a la paret. A vegades amb algun dibuix que va nÃ©ixer virolat i que el sol, implacable, ha anat devorant.
Desapareixen, sí. I molts dels que encara es conserven sovint només hi són perquè l'establiment ha abaixat definitivament la persiana i ningú al darrere ha obert un nou negoci. Avui les noves tècniques s'han imposat i, malgrat que potser la durabilitat del producte no serà tan alta, els preus d'impressió publicitària són extremadament competitius.

De primer va ser la informàtica, aplicada des de fa 25 anys i, en acabat, els nous sistemes d'impressió sobre tota mena de suports: tot plegat ha acabat amb una llarga tradició. Un món que se'n va, substituït, és clar, per un de nou. Hem fet un tomb per Manresa, i al costat dels nous rètols ?vinils, plòters de tall....? encara hi hem trobat molta lletra feta a mà. I no pas tota de dècades passades: sempre queda algú que, amb un pinzell i amb més o menys traça, assaja de crear el reclam que el visibilitzi entre els seus possibles clients.

En qualsevol cas, la preservació dels antics rètols és gairebé impensable, és clar, però la seva discreta desaparició desdibuixa la memòria col·lectiva, el paisatge d'un barri o carrer. Com a contrapartida, cal reconèixer que els exemples contemporanis apareixen gràficament més civilitzats ?també vulgars, anodins moltes vegades. Sigui com sigui, a mig camí de l'art, el bunyol o la nostàlgia, Manresa s'acomiada dels seus vells rètols, i dels seus retolistes.

De Joan Sallent, a l'avinguda de les Bases de Manresa, entrada al bar la Soca.

Un exèrcit de retolistes

De retolistes n'hi havia, i molts. Josep Olivet o Manel Mestres. Les societats Sallent-Porquet o Giralt-Soler. I tot l'estol d'"escaparatistes" a Cal Jorba: Ramon Salisi i Jaume Casacuberta, amb Manel Marzo, Ricard Manuel Sabaté i Joan Guitart, per citar-ne uns quants. Tots ells havien de pintar rètols, il·lustracions i sanefes, a vegades amb temps per endavant, però, molt més sovint, responent a la urgència de l'encàrrec. Només cal anar trenta o quaranta anys enrere. Quan la televisió en color no existia. Quan els diaris eren exclusivament en blanc i negre. Quan les tanques publicitàries només existien a Barcelona!

Joan Sallent: «Jo feia al·legories d'allò que s'anunciava, Però conscient que era una cosa efímera».

Joan Sallent és pintor, abans que cap altra cosa, i aquest setembre acaba de complir els 90 anys.Té l'estudi a casa i no hi ha dia que almenys no dibuixi. «Jo d'això de retolista en vaig plegar amb la jubilació, abans i tot, a 62 anys, cansat d'anar de bòlit. Després de passar per una operació de la vista, vaig dir prou». Sallent va entrar a l'ofici de la mà de Manel Mestres. «Ell treballava per la Publicidad As, dels viatges Aster, i em passava la feina que no s'atrapava. I vaig arrencar fort!». En comandita amb Pere Porquet, l'un s'encarregava dels pisos i l'altre de la publicitat, i entre ells es donaven sempre que calia un cop de mà. «A mi m'engrescaven aquells rètols, la llibertat de pintar unes potes gegants de calamar i fins, per en Seoane, dels Establecimientos Lice, inventar els eslògans». Així en el temps de la conquesta de la Lluna: «¡No son platillos volantes, son nuestros platos servidos a domicilio!». Més atrevit encara el

rodolí de l'època de la guerra del Congo: «¿En el Congo, qué pasa? ¡Que los platos no son de esta casa!».

Joan Sallent i Josep Olivet, quatre dècades de retolació a Manresa.

Art efímer

Sallent no conserva cap foto d'aquells anys seixanta, setanta o vuitanta: «I mira que vam fer de tot, tanques als camps de futbol, als de bàsquet i a les piscines. Tanques al Passeig, rètols de fires de mostres, els busos del Castellà, papereres i fins i tot parets mitgeres de Manresa i d'arreu de la comarca!». Però en Sallent és artista abans que cap altra cosa, i allò de fer només lletres l'avorria. «Jo feia al·legories d'allò que s'anunciava. La imatge! Però conscient que era una cosa del tot efímera. Això sí, quan passejava per Manresa i anava veient rètols meus, vaja, que era un goig!» . D'aquells calamars i entrepans, ben just en trobarem un exemple mínim, d'en Sallent, al bar La Soca, a les Bases. En tot Manresa no n'hem trobat pas cap altre!

Llevat dels darrers rètols a la Soca, el vinil s'imposa arreu. Aquells aparadors virolats han desaparegut amb fórmules molt més estilitzades, menys cridaneres, és clar. Com a molt, una pissarreta negra i guix blanc, a peu de carrer, us anuncia el preu del menú o l'especialitat dels esmorzars. Es conserven, però, exemples bàsics del tot, primitius en diríem (Bar la Salsa! Bar Pirineo!) o amb exercicis que s'acosten al tractament de fusta dibuixada (Moes i Porró). D'altres casos queden com exercicis llepats, de dubtosa eficàcia (Mesón Blanco, al carrer de Rajadell) o tan discutibles com el Torricó, al carrer Francesc Moragas, definitivament tancat. I d'altres, tan honestos i mínims com el Bar Chelo, al carrer del Carme.

De Josep Olivet, perruqueria Nila, al carrer Pedregar.

Arriba la modernitat

La societat entre Pere Porquet i Joan Sallent fa trenta anys que es va dissoldre. Però els fills s'han trobat al mateix ram i són ells els que porten les noves empreses (Rètols Sallent, Rètols Porquet Prat). Parleu amb qualsevol dels dos: tant Isidre Sallent com Pere Porquet recorden haver pintat a mà. Però calia entomar els canvis i ells ho van fer, sovint amb inversions costoses als ulls d'uns pares que, anualment, tots just invertien en la renovació dels pinzells o la compra a l'engròs de pintura. Avui només cal veure el preu milionari de cada màquina i el període d'amortització que té: cal treballar i fer-les treballar molt. Pere Porquet considera que «el canvi d'un món artesanal a un de preindustrial o industrial del tot era difícil per a tots ells. Vam començar amb petits vinils per a cotxe però, vaja, jo encara em vaig fer un tip de pintar pancartes sobre roba de cotó, amb màscara. Encara veig el color blau del Supeco cada cop que s'acosta Nadal!» . Ara bé, més lent o més ràpid, el canvi es va produir sense possibilitat de retorn. Pintar al taller ?a mà, amb plantilla o amb estergit ? quedava per a la història.

Cartell d'Olivet al Cap del Rec.

Els Olivet, nissaga de pintors

Josep Olivet i Mollet ha fet 80 anys aquest mes d'agost. La seva també va ser una trajectòria fecunda. Fill i nét de pintors retolistes, tal i com recullen els cognoms (« En Mollet avi era el pintor dels daurats! »), Josep Olivet s'hi va posar de ben jove, en un ambient de

postguerra: « Em vaig posar a treballar als 10 anys i fins als 67, que encara no paraven de demanar-me coses! » . Olivet hagués volgut anar a estudiar a Barcelona, però el negoci familiar era el primer. « Érem l'avi, el pare i dos oncles, i pintàvem de tot. Carros, motos, bicicletes i els quatre cotxes que corrien. I les botigues i els pisos, és clar. O bona part dels cartells gegants de la Innocentada! » . Olivet, però, és un home inquiet, que començà a fer invents i inversions al taller. « Érem pintors, no pas planxistes, però els planxistes no eren pintors i ens portaven la feina. Vaig inventar un sistema de filtre d'aire perquè la pintura quedés perfecta, sense un gra de pols. I aleshores, vinga cotxes i vinga lletres! Ens en vam fer un tip!».

Olivet és un pou d'anècdotes. «Calia inversió i organització per anar endavant». Mig en broma, ell mateix explica que aquest ha estat el motiu del final de la nissaga de pintors. «Els ordinadors que havien de ser la solució tipogràfica, van ser també l'esquer dels meus fills. En lloc de disseny van tirar per la tecnologia, i ara són al capdavant de Fibracat i Altecom. Comunicació del segle XXI. El taller, doncs, ara l'ocupen les noves instal·lacions de l'empresa».

Cotxes pintats al taller Olivet.

Artistes o no

Olivet d'altra banda és el creatiu més conscient de la seva feina. Es va proposar aconseguir l'habilitat d'una lletra pròpia i fins reconeix la dels altres. En miniatura, molt discretament, signava cadascun dels seus rètols, per efímers que estiguessin condemnats a ser. Però en canvi, i a diferència de la resta de la colla, quan arribava el diumenge penjava els pinzells. Si en Sallent, en Mestres, en Casacuberta o en Porquet eren artistes, ell va veure que no servia. «Només vaig fer dos o tres quadres, i no, ho vaig deixar estar. Jo, els diumenges, els vaig dedicar a córrer amb moto o a esquiar».

Funcionalitat anònima

Al costat de les grans mostres de professionalitat passada, hi ha el rètol directe, imperatiu: a vegades discrets, al cor d'una persiana, a vegades rotunds, avisant del trànsit de «camiones» o, més moderns encara, de «camions». Pàrquings, sortides de vehicles o, vora el centre hospitalari, de cotxes mèdics. Tipografia directa sobre paret, amb molt diversos nivells de conservació. De tot hi ha, i tot força senzill, encara que summament pràctic! I a vegades, com una delicadesa d'última hora, l'ombra de les lletres d'un taller, al carrer de Francesc Moragas: «chapa y pintura Moya».

Sortida del garatge al carrer del Sol. Autor desconegut.

Jorba, refugi d'artistes

Si en algun lloc de Manresa el retolisme tipogràfic va trobar caliu i suport va ser a Cal Jorba. De fet, els reconeguts magatzems acollien un nodrit nucli creatiu no només pel que fa a tipografia sinó en la publicitat en general. Es feia revista i es feien aparadors, es feien reclams singulars per a cada efemèride. I això reclamava un equip greixat i generós en temps i recursos. Els resultats, és clar, van ser extraordinaris fins al darrer moment. Jaume Casacuberta havia après l'ofici amb Manel Mestres, als setze anys. «Amb ell vaig fer les primeres guinyolades, que eren tirades de fil per preparar l'espai i el text. Després em va cridar en Salisi i em vaig incorporar a Cal Jorba. Ho recordo perquè treballàvem, és clar, però ens ho passàvem molt i molt bé!». Quan Ramon Salisi passarà al departament de Publicitat del Banc Mercantil de Manresa, Casacuberta porta l'equip de Cal Jorba, que no dubta a qualificar «de primera».

Les anècdotes són múltiples, però llastimosament l'empresa se'n va en orris. «Vam acabar fa trenta anys, i encara me'n planyo. Però allà d'un targetó en fèiem una paret i, a vegades, la façana sencera i tot». Podia pintar també espais dels magatzems com la sastreria, o participar dels aparadors". Amb fotos a la mà, Casacuberta mostra concursos i sorteigs dels anys seixanta, esquitxats de català ?«l'Estrada sempre hi posava la banya!»? , on la tipografia manual és la reina. «Lletra americana, que fèiem gairebé en directe! Saps què pensava? Que havia estat de sort, que tenia un ofici que no s'acabaria mai! D'això en fa trenta anys i mai, però mai, m'hauria imaginat aquest canvi». Avui Casacuberta encara il·lustra ?pintura i tipografia? els programes de sardanes de Nova Crida o l'exposició anual dels Pessebres al Casino.

Jaume Casacuberta, a Cal Jorba, a finals dels 60.

Aprofitar les parets mitgeres

Com a símptomes d'un passat que avui dominen les grans lones impreses, hi ha els vells murals a les parets mitgeres. Molts són rètols esgrafiats, que escapen a aquest reportatge, i en conjunt es pot parlar d'una autèntica desaparició fruit dels successius creixements immobiliaris. S'han perdut des d'anuncis dels primers televisors en blanc i negre ?carrer Camps i Fabrés? fins a consignes de José Antonio a la carretera del Pont de Vilomara. Ara, doncs, ens limitem a consignar com el sol fa la seva feina sobre els magatzems Sobrerroca ?funció indicativa al carrer general Prim? o sobre els dels restaurants Cassinet o el Retiro, vora el Xup. I, en prou bon estat de conservació, al carrer Bisbe Comas, «Antic Bar Jo, comidas Habitaciones». Vora la Renfe, les lletres de la CAMPSA segueixen el mateix destí, distribuïdes per la tanca que protegeix els dipòsits.

Camps d'esports

La història dels anuncis es podia llegir als vells camps d'esport. Passeu, però, per l'antiga Pista Castell i veureu que ja gairebé no en queda res. Ben just els rètols d'alguns equips de futbol, a l'exterior, de colors d'inspiració centreamericana. Al camp del Sant Pau, abandonat, un exemple resisteix la persistent tasca del rovell. SercaMetal. De l'Olivet, encara.

Encara hi ha corda

I malgrat tot, pintar unes lletres sobre un fons llampant encara és una opció viva entre alguns col·lectius que, amb la seva traça, proven d'economitzar el reclam. Halals o sud-americans encapçalen el rànquing, al costat d'alternatives polítiques (Ateneu la Sèquia) o culturals (Ateneu la Vinyeta). O, amb l'habilitat de tota la vida, als Carlins, sigui sobre fusta o metacrilat. Perquè a vegades cal un rètol i ?més bo o més senzill? són molts els qui porten un retolista a l'ànima!

L'interès torna

Al capdavall, l'interès pel rètol tradicional ha començat a tornar els darrers anys. De fet als Estats Units o en molts d'altres països llatinoamericans molts retolistes continuen treballant i, a més a

més, formen noves generacions de professionals que aporten el valor artístic de cada creació i, a més, saben que guanyen en durabilitat.

Certament, el cartell informatiu d'un restaurant o botiga dura un temps, però la impressió i la fotografia es van descolorint. En canvi, tot allò que es pintava sobre fusta, i sobretot sobre paret, ha durat dècades, i si ningú ho treu, seguirà allà per molts més anys.

Sigui com sigui, l'actual opció pel treball digital s'explica sobretot pel preu i, també, perquè vivim en una època de canvis gràfics constants, i ha de ser fàcil renovar la façana del teu negoci. Cal dir que això ens ha dut a un retrocés visual important? Ens ho deia Josep Olivet: «Sembla que actualment només cal saber utilitzar alguns programes d'ordinador per generar material gràfic i, a l'hora de la veritat, no tothom té en compte el coneixement de l'ofici». Tenir a l'abast bancs d'imatges i tipografies poden suposar doncs, paradoxalment, un empobriment gràfic en aquest sentit. I és que darrere d'aquest procés digital no sempre hi ha un retolador capaç de donar identitat visual a un negoci. La tipografia s'ha civilitzat, sí, però sovint encara queda lluny d'un treball correcte.

Vigència de la retolació

La retolació és un mitjà d'expressió gràfica i un bé cultural simbòlic i tangible. És un ofici artesanal que estableix una relació entre client i retolador, i que genera un diàleg per crear un missatge a través de la forma de les lletres, colors i idees. Els resultats d'aquest ofici han estat molt sovint una mostra de la cultura popular de cada generació. I fins poden incloure estils i modes, mascotes o ídols del moment, tocs humorístics en alguns casos o frases enginyoses o refranys, per exemple... Tot el que forma part de l'imaginari popular del moment.

No hi havia cap cartell igual, les lletres eren dibuixades i això permetia que el lletrista s'inspirés cada vegada, segons el que el client volia, el tipus de negoci pel qual pintava i les modes del moment, és clar. Així podem trobar cartells sobretot tipogràfics, però altres que naveguen entre lletres i il·lustracions. Posem per cas que se'ls acudís fer per a una cafeteria unes lletres que fossin el fum d'una tassa, amb aquesta tècnica era fàcil i comú treballar així. Els retolistes foren els amos de moltíssimes tipografies que mai van patentar, però que generaven ells a cada nou treball. Actualment els grafistes treballen amb ordinador i s'han perdut una mica aquests estils dibuixats i, és clar, les gràfiques segueixen uns patrons més repetitius.

Els retolistes podien haver estudiat Belles Arts o cursos de dibuix i pintura, però si s'especialitzaven en l'ofici de lletrista era o bé perquè els ho transmetia la generació anterior (mestre-aprenent; pare-fill), o bé perquè de manera autodidacta acumulaven coneixement investigant en revistes i diaris. Abans se'ls considerava pintors o dibuixants, i els mateixos retolistes deien que eren artistes. És ara que en diem dissenyadors i els reconeixem fins i tot com a publicistes. De fet, encara que no en fossin conscients, eren pintors que integraven les exigències comunicacionals de la ciutat en el seu ofici. Els exemples de Manresa, en aquest sentit, són paradigmàtics.

Jana Fontdevila i Puig